

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA U BREZOVLJANIMA 2003. GODINE

LANA OKROŠA ROŽIĆ

Gradski muzej Križevci

T. Sermagea 2

HR-48 260 Križevci

gmk@net 4u.hr

Stručni članak
Professional paper

Primljeno/Received: 23. 11. 2003.

Prihvaćeno/Accepted: 15. 12. 2003.

Godine 2003. nastavljena su sustavna arheološka istraživanja neolitičkog nalazišta u Brezovljanima. Istražen je segment stambenog dijela naselja koji se povezuje s ranije otkrivenim radionicama za izradu keramičkog posuda, što ukazuje na postojanje većeg, organiziranog naselja brezovljanskog tipa sopotske kulture iz razdoblja srednjeg neolitika (4900.- 4700./4600. god. pr. Kr.).

Od pokretnog arheološkog materijala najzastupljeniji su ulomci keramike, iako je brojani i litički materijal. Ističe se i nalaz maza s uzorcima pljeve u zapečenoj zemlji.

Ključne riječi: Brezovljani, neolitik, naselje, brezovljanski tip sopotske kulture, keramika

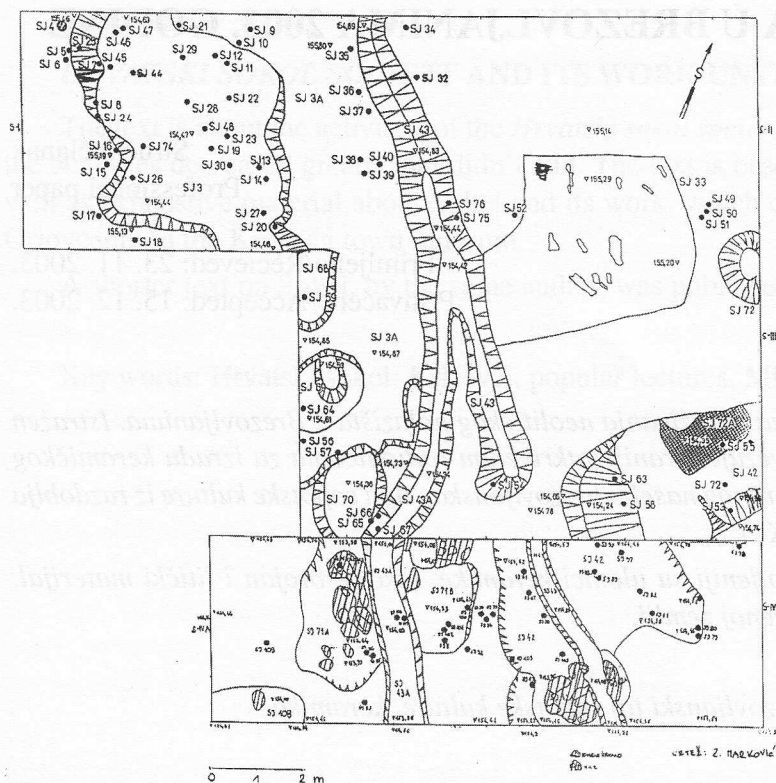
Prvo arheološko iskopavanje u Brezovljanima, naselju smještenom 12 km južno od Križevaca, vodio je 1973. god. prof. dr. S. Dimitrijević iz Zavoda za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kada je istraživao neolitičko zemuničko naselje (Dimitrijević 1978; Marković 1994; Okroša 1999). Otkrivene lončarske peći, kao i obilje pronađenog keramičkog materijala u odnosu na debljinu kulturnog sloja od samo 0,40-0,45 m, ukazivali su na postojanje radioničkog dijela naselja u kojem se proizvodila keramika. Neke osobitosti u tipologiji i ukrašavanju keramike tvz. mrljastim pečenjem, navele su prof. dr. Dimitrijevića na izdvajanje posebnog brezovljanskog tipa sopotske kulture čime su Brezovljani postali neizostavnim pojmom u arheološkoj literaturi koja proučava starija prapovijesna razdoblja.

Vođen mišlju o tome da radionički dio pretpostavlja postojanje stambenog dijela naselja, Gradski muzej Križevci rekognoscirao je 2001. god. teren u Brezovljanima i na uistinu širokom oraničnom području od 185 000 m² prikupio ulomke keramike i litičkog materijala te odlučio nastaviti sustavno istraživanje ovog vrijednog prapovijesnog lokaliteta.

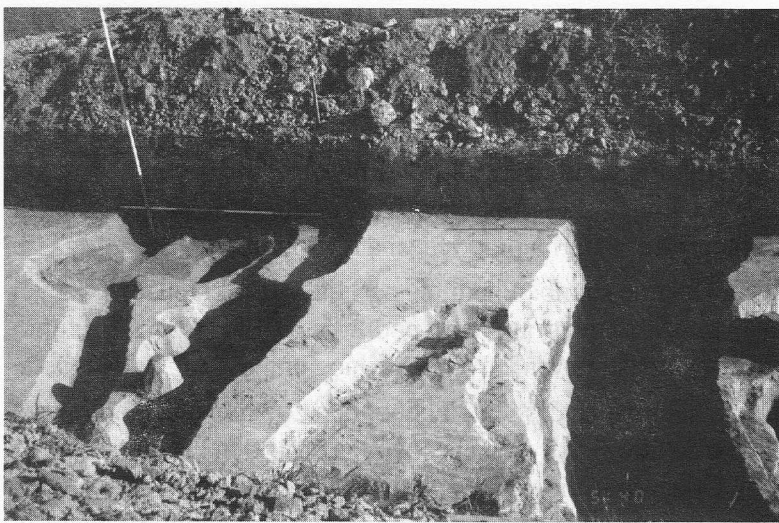
U rujnu 2002. god. nastavljeno je iskopavanje u Brezovljanima, na čestici udaljenoj oko 200 m istočno od mjesta Dimitrijevićevih iskopavanja (Marković - Okroša 2003; Okroša 2002). Istražena je površina od 160 m², a pretpostavka o postojanju stambenog dijela naselja pokazala se točnom. Otkriven je dio velike zemunice ukopane u nekoliko razina, zaštitni ili kulturni rov koji se dijelio u dva pravca, podnica nadzemne kuće, te dijelovi dviju jama. Lokalitet je dao dosta keramike, kao i litičkih nalaza, a kako bi se dobila što cjelovitija slika izgleda naselja iz razdoblja srednjeg neolitika, što je na našem području još nedovoljno istraženo, planiralo se nastaviti s iskopavanjima i sljedeće godine.

Od 4. do 19. rujna 2003. god. križevački Gradski muzej, uz stručnu suradnju dr. Z. Markovića iz Zagreba, nastavio je sustavno istraživanje nalazišta u Brezovljanima. Istražena je površina od 48 m² u dvije sonde (sonda IV i sonda IV A). Iskopavano je na istoj čestici kao i prošle godine, kako bi se nastavila pratiti situacija iz prošlogodišnjeg iskopa. Sonda IV (4 x 10 m), orijentacije istok-zapad, postavljena je južno uz sondu III iz 2002. godine (sl. 1).

U istočnom dijelu S-IV, već nakon skidanja prvog štihla i poliranja, na dubini od 20 cm od površine tla, nazirali su se tragovi većeg jamskog objekta nepravilnog oblika (SJ 42) koji se nastavlja iz S-III/2002. Dimenzije ovog objekta su 4,50 x 2,70 m, a ukopan je u zdravicu do 0,80 m. Jama nije bila osobito bogata nalazima. Dio jame SJ 42, uz južni rub S-IV, označen je kao SJ 42 A (sl. 2). Nije u cijelosti definiran jer se proteže izvan južnog ruba sonde, a dimenzije istraženog dijela objekta su 2,65 x 2,10 m. Ukopan je u zdravicu do 0,95 m. U jami SJ 42 A, na dubini od 40 cm, uočene su nakupine običnog i profiliranog maza koji je djelovao kao urušenje. Prilikom skidanja maza prikupljena je veća količina keramike među kojom se posebno ističe nalaz 4 utega (2 jajolika, 1 okrugli, 1 piramidalni) pronađenih na okupu. Zahvaljujući nalazu maza s uzorcima pljeve u zapečenoj zemlji, moći će se saznati vrsta žitarice uzgajana na

Sl. 1: Brezovljani 2002/03, naselje iz razdoblja srednjeg neolitika

Sl. 2: Brezovljani 2003, dio naselja (rov SJ 43, jame SJ 42 i SJ 42 A, jama SJ 71 B i rov SJ 43 A)

Sl. 3: Brezovljani 2003, dio naselja (rov SJ 43 A, jame SJ 71 A i SJ 71 B)

ovom lokalitetu u vremenu srednjeg neolitika. Na dubini od 60 cm, između dviju nakupina maza, uočena je traka tamne zemlje s tanjim, svjetlijim porubom, kao mogući nastavak rova SJ 43 iz S-III/2002, što se pokazalo točnim, jer je na dubini od 70 cm jasno vidljiv, iako dosta uzak, nastavak rova SJ 43 koji se prekida ispred južnog ruba S-III/2002, a sad ga ponovno pratimo duž cijelog iskopa u smjeru sjeverozapad-jugoistok (sl. 1 i 2). Širina rova pri vrhu iznosi 50 cm. Rov se prema dnu blago sužava tako da se širina dna kreće oko 40 cm. Rov SJ 43 nije bio bogat nalazima.

U sjevernom profilu S-IV bilo je vidljivo da je jama SJ 42 nadslojila rov SJ 43, iz čega se može zaključiti da rov pripada ranijoj fazi naselja.

U zapadnom dijelu S-IV, na dubini od 40 cm od površine tla, vidljiv je rov SJ 43 A koji prolazi između dva dijela jame SJ 71 A i SJ 71 B (sl. 3). Budući da su jame i rov uočeni na istoj razini vrlo je teško utvrditi jesu li jame nadslojile rov ili obratno.

Rov SJ 43 nastavlja se iz S-III kroz cijeli prostor ovogodišnjeg iskopa od sjevera prema jugu u dužini od 4 m. Vidljivo je da u S-IV zakreće u odnosu na smjer iz S-III/2002 (sl. 1). Širina rova pri vrhu je 90 cm. Stranice rova koso se spuštaju prema dnu čija širina iznosi oko 70 cm. Dubina rova od razine uočavanja pa do dna je 60 cm. Rov SJ 43 A je dao vrlo malo nalaza.

Funkcija ovih rovova još uvijek nije sa sigurnošću utvrđena. Može se pretpostaviti da su služili kao ogradni, zaštitni jarci ili možda kao kulturni rovovi koji se pojavljuju u naseljima neolitičkoga doba (Minichreiter 1992), a nameće se i pretpostavka o postojanju kanala za odvodnju.

Jama SJ 71 B nalazi se istočno od rova SJ 43 A (sl. 3). Bubrežastog je oblika, dimenzija 2,50 x 1,40 m. Ukopana je u dvije razine. Južni prostor je veći i plići, dubine 70 cm. Prostor uz sjeverni rub sonde je manji, ukopan u zdravicu do 1,00 m. Uz istočni rub ove manje prostorije evidentirane su veće količine običnog i profiliranog maza. Jama je bila dosta bogata keramičkim i litičkim materijalom.

Jama SJ 71 A smještena je zapadno od rova SJ 43 A (sl. 3). Nepravilnog je oblika, izduženog u smjeru sjever-jug, dimenzija 3,25 x 1,85 m, te dubine 0,95 m od razine uočavanja pa do dna. Izdvaja se prema količini prikupljenog arheološkog materijala. U obilju keramike posebno se ističu ulomci ukrašeni crvenim slikanjem koje se nažalost nazire samo u tragovima, tako da su tek na jednom ulomku jasno vidljive crvene kose crte. Pronađeni su i veći komadi zaravnjenog maza od podnice.

Kako bi se riješila situacija oko zapadnog ruba jame SJ 71 A, postavljena je, zapadno uz sondu IV, sonda S-IV A veličine 2 x 4 m. Utvrđeno je da jama SJ 71 A završava na samom početku S-IV A.

U jugozapadnom kutu S-IV A, na dubini od 50 cm, uočeno je postojanje još jednog većeg jamskog objekta SJ 108 (sl. 1). Istražen je samo manji dio jame koja se zapadno i južno proteže izvan iskopa. Dimenzije istraženog dijela su 2,00 x 0,70 m. Jama je bila bogata bogata proizvodima cijepane litičke industrije (sječiva), te je vjerojatno služila kao radna jama. Zbog nedostatka vremena nije ispražnjena do dna, već do dubine od 90 cm. Sljedeće godine planira se nastavak istraživanja te će se ova jama, kao i svi ostali objekti koji izlaze iz ovogodišnjeg iskopa, istražiti u cijelosti.

U jamama te okolo jama i rovova naišlo se na 30 rupa od drvenih stupova (sl. 1). Zapunjene su zemljom svijetlo sive boje. Promjer rupa kreće se od 2 do 7 cm. Nisu pravilno raspoređene, osim onih uz zapadni rub rova SJ 43 gdje se pojavljuju u pravilnim razmacima.

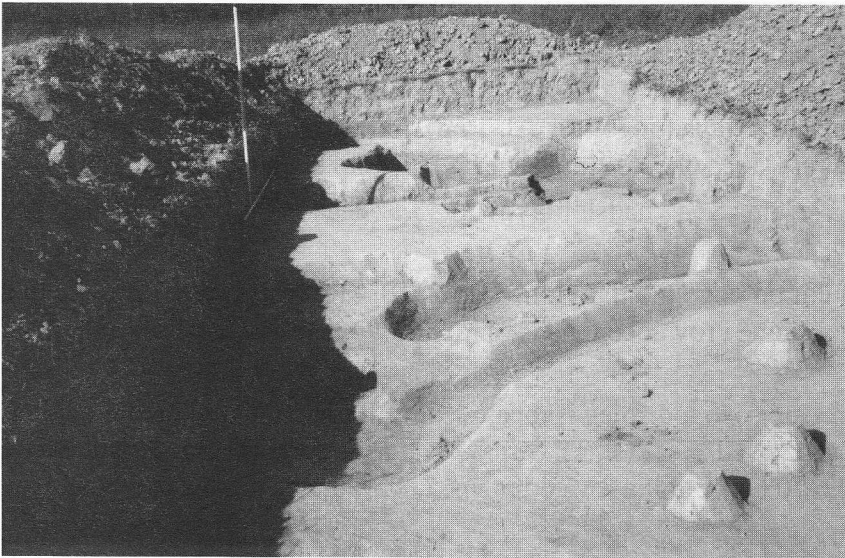
Iskopavanjima 2003. god. istražen je, dakle, još jedan segment stambenog dijela naselja brezovljanskog tipa sopotske kulture (sl. 4). Uglavnom je nastavljeno praćenje objekata iz prošlogodišnjeg iskopa, kao što su jame SJ 42 i 42 A, SJ 71 A i B, te rovovi SJ 43 i 43 A, a otkriven je i novi jamski objekt SJ 108.

Kombinacijom vertikalne i horizontalne stratigrafske slike može se zaključiti da je jedan dio naselja (rov SJ 43) nadslojen kasnije jamama SJ 42 i 42 A, odnosno, da pripada ranijoj fazi naselja.

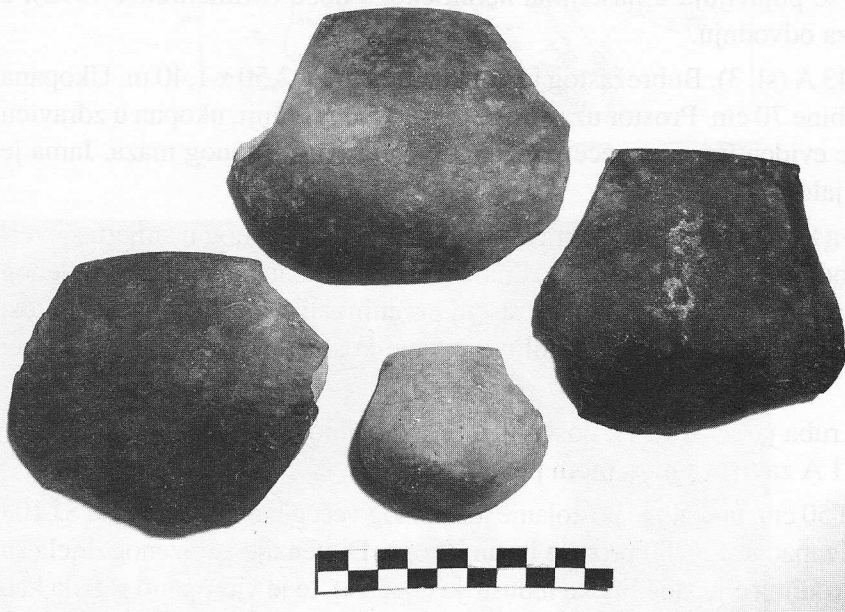
Rezultati istraživanja upućuju na povezanost ovih stambenih objekata i ranije istraženih radionica za izradu keramičkog posuda. Gustoća različitih stambenih objekata na relativno maloj površini te izdvojenost radioničkog segmenta, pretpostavljaju postojanje većeg, organiziranog naselja iz vremena srednjeg neolitika (4900.- 4700./ 4600. god. pr. Kr.).

Od pokretnog arheološkog materijala najzastupljeniji su keramički ulomci, iako je brojani i litički materijal.

Grubu keramiku karakteriziraju primjese pijeska i usitnjenog kamena u fakturi te hrapava, tek letimično zagledana vanjska površina. Pečena je redukcijski što rezultira sivom i crnom bojom. Oblici grube keramike su bikonični lonci, zaobljene i bikonične zdjele te bute s kljunastim ručkama. Ukrašavana je najčešće bradavičastim, stožastim i

Sl. 4: Brezovljani 2003, dio naselja iz vremena srednjeg neolitika

Sl. 5: Brezovljani, ulomci fine keramike

Sl. 6: Brezovljani, dio kamenog materijala

čepastim aplikacijama koje su mogle imati funkciju ručki, a prisutno je i ukrašavanje horizontalnim i kosim nizovima otisaka prsta, kao i štipanje i žigosanje.

Finu keramiku karakterizira pročišćena faktura, tanke stijenke i polirana prevlaka visokog sjaja (sl. 5). Najzastupljeniji su oblici zdjele S-profilacije, zaobljene i bikonične zdjele (ponekad na punoj ili šupljoj nozi), bikonični lončići, kupe i terine. Posebno je zanimljiv ulomak četvrtaste posude, kao prvi nalaz tog tipa posude pronađene u Brezovljanima. Fina keramika ukrašavana je mrljastim pečenjem, plastičnim aplikacijama, otiskom prsta i nokta. Zastupljeno je ukrašavanje crvenim i žutim slikanjem izvedeno *crusted* postupkom nakon pečenja, te se nazire u tragovima. Samo na jednom ulomku, kao što je već spomenuto, vidljive su crvene, kose crte. Crvenom bojom premazana je i unutrašnjost jedne šuplje noge od zdjele na nozi.

Prijelazna keramika karakterizirana je primjesama u fakturi i zaglađenijom površinom od površine grube keramike. Najčešći oblici ove grupe keramike su bikonične zdjele i zdjele S-profilacije. Ukrašavana je mrljastim pečenjem, plastičnim aplikacijama, kao i otiscima prsta i nokta.

Od drugih keramičkih oblika zastupljeni su jajoliki, piramidalni i okrugli utezi, te mala životinjska protoma.

Među brojnim pronađenim litičkim materijalom zastupljeno je okresivano i polirano kameno oruđe (sl. 6).

Ovo vrijedno nalazište svakako treba i dalje istraživati, tim više što križevački Gradski muzej čuva i nekoliko ulomaka lasinjske kulture iz razdoblja srednjeg eneolitika (oko 3800. god. pr. Kr.), prikupljenih u Brezovljanima, kao i keramičke ulomke korenovske kulture (oko 5300. god. pr. Kr.), neposredne prethodnice brezovljanskog tipa sopotske kulture koji su, također, prikupljeni na ovom nalazištu, što svjedoči o kontinuiranom životu na lokalitetu Brezovljani od 1500 godina.

Daljnja istraživanja upotpunit će dosadašnja saznanja o kulturi življenja čovjeka iz ranijih prapovijesnih razdoblja.

LITERATURA:

- DIMITRIJEVIĆ, Stojan (1978): Neolit u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. *Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Izdanja HAD-a, 2:81-94, Zagreb
- MARKOVIĆ, Zorko (1994): *Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba*, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 78-80.
- MARKOVIĆ, Zorko, Lana Okroša (2003): Nastavak istraživanja nalazišta Brezovljani. *Obavijesti HAD-a*, 1: 29-36, Zagreb.
- OKROŠA, Lana (1999): Osvrt na rezultate statističke obrade keramike s nalazišta Gornji Brezovljani. *Muzejski vjesnik*, 21/22 (1998/1999):38-41, Varaždin.
- OKROŠA, Lana (2002): Nastavak arheološkog istraživanja prapovijesnog nalazišta u Brezovljanima. *Cris*, 1:7-10, Križevci.
- MINICHREITER, Kornelija (1992): *Starčevačka kultura u sjevernoj Hrvatskoj*, Arheološki zavod Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

Summary

ARCHEOLOGICAL RESEARCH AT BREZOVLJANI IN 2003

Systematic archeological research of the neolithic site at Brezovljani was continued in 2003. A segment of the residential part of the settlement, connected to the previously discovered ceramic workshops, was explored. The new discoveries point to the existence of a larger, organized settlement of the "Brezovljani" type of "Sopot" culture from the period of Middle neolithic (4900-4700/4600 B.C.).

The most numerous are ceramic findings, but there is also a great deal of lithic material. A coating with chaff patterns in baked earth is a distinguished finding.

Key words: Brezovljani, neolithic, settlement, "Brezovljani" type of "Sopot" culture, pottery